

Božo Repe
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 930(497.1:4):17

Zgodovina, zgodovinopisje in etika

Interpretacija preteklosti je bila eden od pomembnih elementov medijske in politične vojne v Jugoslaviji v osemdesetih letih dvajsetega stoletja. Na odnosu do preteklosti so posamezni jugoslovanski narodi utemeljevali svoje nacionalizme, ki naj bi jih pripeljali do nacionalnih držav. Polemike o preteklosti so se iztekle v krvavo vojno in v razpad Jugoslavije. Jugoslovansko zgodovinopisje je bilo zgolj skupek nacionalnih historiografij, zgodovinarji so se sprli med sabo, profesionalno etiko pa v glavnem podredili nacionalnim interesom. V Evropski uniji je odnos do preteklosti podobno kompleksen, kot je bil jugoslovanski. Nekatere države zgodovino uporabljajo (zlorablajo) za dosego svojih nacionalnih ali ideoloških ciljev.

etika, odnos do preteklosti, zgodovinopisje, Jugoslavija, Evropska unija

Interpreting the past was one of the important elements of the media and political war in Yugoslavia in the 1980s. Individual Yugoslav nations used the past to justify their nationalism, which it was hoped would lead to national states. Polemics about the past led to a bloody war and the disintegration of Yugoslavia. Yugoslav historiography became a mere agglomeration of national historiographies, historians fought among themselves and professional ethics became largely subjugated to national interests. In the European Union the attitude to the past is similarly complex: some countries use or abuse history to achieve their national or ideological goals.

ethics, attitude to the past, historiography, Yugoslavia, European Union

Definirati, kaj je to etika zgodovinarja ali etika v zgodovinopisju, je na videz preprosto, a v resnici zelo kompleksno. Najbolj enostavno bi bilo reči, da naj zgodovinar raziskuje in piše po svoji vesti, upošteva vse dosegljive vire, jih sooči med sabo in iz tega potegne zaključke ter jih predstavi javnosti. Tu je seveda še vrsta drugih elementov, kot je upoštevanje sosledja dogodkov, širšega konteksta, v katerem so se stvari dogajale, jasno nakazovanje vzrokov in posledic. Vendar se tu stvari hitro zapletejo, tako na osebni kot družbeni ravni. Na osebni ravni so možni udobni izhodi brez izpostavljanja tveganju: zatekanje k pozitivizmu (torej opisovanju dogajanja brez ocen) ali k »neproblematičnim« temam ali obdobjem. Na družbeni ravni je problem, ker je zlasti sodobna zgodovina (pa tudi kakšne starejše teme) pogosto v ospredju zanimanja širše javnosti, predvsem pa stvar političnega interesa. Je sestavni del politike, kar je za Slovenijo še posebej značilno, npr. pri temah, kot so narodnoosvobodilni boj, bratomorna vojna, povojni poboji, obdobje socializma in osamosvojitve. To ne zadeva več le zgodovinarja in njegovo etiko, pač pa širše vprašanje zgodovinske zavesti, ki pa se oblikuje predvsem skozi osebni in družinski spomin, politične in druge javne ter še posebej spletne razprave o preteklosti, le v manjšem delu pa skozi strokovno in znanstveno literaturo oz. skozi šolski sistem, na katerega lahko zgodovinopisje vsaj deloma vpliva (Kramberger 1996). Povsem nove razsežnosti je pomenil vstop v Evropsko unijo (EU). Razširitev EU ni vanjo vnesla le izrazito pozitivnih procesov, ampak tudi mnoge travme, ki so jih s sabo prinesle nove članice, ki želijo svoje interne probleme pri vrednotenju preteklosti razširiti na celotno EU in tako znotraj lastnih držav legitimizirati svoj pogled na zgodovino.

»V Italiji so to vprašanje (italijanskih koncentracijskih taborišč, op. p.) po vojni preprosto odmisli«, je povedal Carlo Spartaco Capogreco, ki je v osemdesetih letih začel raziskovati italijanska koncentracijska taborišča in potem o tem napisal odmevno knjigo (Capogreco 2011). In dodal: »Ti pozabiš nekaj, jaz pozabim nekaj. In potem ni bilo nič.« (Milharčić, Capogreco 2013) Takih »pozabljenj« je v slovenskem, evropskem in svetovnem zgodovinoписju na stotine in so pogosto tudi vzrok ali vsaj povod za nove in nove vojne. Capogreco v začetku ni bil zgodovinar. Po poklicu je pediater, sedaj pa predava zgodovino na univerzi. Ni prvič in ne zadnjič, da je neko delo moral opraviti nekdo drug namesto zgodovinarjev. Velikokrat se to zgodi tudi iz objektivnih razlogov. Zgodovinoписje lahko temelji zgolj na ohranjenih virih, predvsem pisnih. Če teh ni ali če niso dostopni, je delo zelo oteženo ali onemogočeno. Običajno se to dogaja s travmatičnimi, t. i. tabu temi, za katere določena politika ali kar družba v celoti (ali vsaj njen velik del) nima interesa, da bi bile obravnavane. Proces odpiranja takih tem se običajno začne skozi literaturo, ki lahko uporablja umetniško svobodo tudi za izražanje o sicer resničnih zgodovinskih dejstvih. Vendar taka obravnava pogosto pripelje tudi do hudih zlorab in netenja sovraštva.

Nemoč etike (zgodovinarske in širše humanistične ter družboslovne) pri obravnavi zgodovinskih tem je mogoče zelo plastično prikazati na jugoslovanskem primeru, saj je bil spor glede skupne preteklosti v osemdesetih letih uvod v krvavo vojno. Pri tem je imela pomembno vlogo historiografija, čeprav se je glavnina spopada sicer odvijala na drugih področjih (političnem, medijskem). Jugoslovanska historiografija sicer kot celota dejansko ni obstajala. Šlo je za skupek nacionalnih historiografij (zgodovinskih društev po republikah in pokrajinah) z dokaj krhkimi povezavami (Repe 1996: 69–78). Vendar tudi zgodovinska društva niso imela kakšnih posebnih etičnih standardov, kot jih imajo nekateri drugi poklici (zdravniki, pravniki, novinarji ...). Tako je ostalo do danes. Zveza zgodovinskih društev Slovenije se v svojem statutu definiranju etičnih standardov zelo skromno približuje z navedbama, da se v skladu z 59. členom Ustave RS zavzema »za svobodo in avtonomijo znanstvenega in strokovnega ter pedagoškega dela ter da skrbi »za varstvo pravic, ki izvirajo iz znanstveno-raziskovalne dejavnosti« (Statut zveze zgodovinskih društev).

V času socialistične Jugoslavije je obstajala Zveza zgodovinarjev Jugoslavije, ki je združevala republiška in pokrajinska društva zgodovinarjev. Zgodovinarji so se srečevali na kongresih, ki so bili približno na vsaka štiri leta. V povojnem času je bilo tako devet kongresov (prvi leta 1954 in zadnji leta 1987). Med leti 1977 in 1981 zveza praktično ni delovala, povezave med republiškimi in pokrajinskimi organizacijami so bile prekinjene, prenehal pa je izhajati tudi zgodovinski časopis društva: *Jugoslovenski istorijski časopis* (JIČ). Ponovno oživitev zveze in njeno programsko usmeritev je nato podprla politika. Ponovno izdajanje časopisa so spremljale polemike, nekateri zgodovinarji so celo trdili, da je bila finančna pomoč časopisu leta 1981 odpovedana zato, ker je nosil ime »jugoslovanski«. Na drugi strani pa je vsaj del vodstva Zveze jugoslovanskih zgodovinarjev stalno kritiziral »policentrizem« v stroki, ki da je »izgubil posluš za matico«. Zlasti v črnogorskih in srbskih časopisih so se pojavljali članki, ki so Jugoslavijo prikazovali kot eno redkih, če ne edino državo na svetu, ki nima svoje skupne zgodovine.

Jugoslovanska historiografija je sicer imela nekaj ambicioznih skupnih projektov, ki pa so bili izvedeni le napol ali pa so propadli. Vendar to ni bil edini problem. Obravnava preteklosti jugoslovanskih narodov se je v osemdesetih letih preselila v publicistiko, umetniška dela in zlasti v »čisto«

politiko. Politične elite v posameznih republikah so skozi vrednotenje preteklosti skušale utrditi svojo pozicijo in svojo vizijo preureditve jugoslovanske družbe. Vse, kar je bilo povezano z vrednotenjem preteklosti: umetniška dela, spomini, feljtonistika ali »prava« zgodovinska dela, je postalo predmet polemik, zaradi česar se je meja med strokovnim zgodovinskim in bolj poljudnimi žanri zabrisala, zgodovinska stroka pa se je vedno bolj politizirala in zapirala v republiške meje. Toliko knjig, strokovnih razprav, publicističnih del, časopisnih člankov, raznih okroglih miz, radijskih, televizijskih in drugih debat z zgodovinsko vsebino ni izšlo oz. ni bilo v nobenem desetletju prej, morda pa ne celo v vseh povojnih desetletjih skupaj.² V tej ihti je bila prihodnost praktično pozabljena in ni presenetljivo, da nihče od jugoslovanskih zgodovinarjev ni napovedal razpada Jugoslavije, kar je bil sicer kasneje pogost očitek na račun stroke.

Krivulja obravnave zgodovinskih tem se je začela vzpenjati leto ali dve po Titovi smrti. Najbolj intenzivne so bile polemike od srede osemdesetih let do leta 1988, ko se je oblikoval odnos posameznih narodov do prihodnosti Jugoslavije in so nastajali nacionalni programi (leta 1986 Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti, leta 1987 prispevki za slovenski nacionalni program, objavljeni v 57. številki *Nove revije*). Po prvih večstrankarskih volitvah po posameznih republikah (1990) je zgodovina svojo politično funkcijo, kar zadeva Jugoslavijo, izgubila, še vedno pa je ostala pomemben dejavnik v političnih bojih znotraj posameznih republik in v medsebojnih odnosih novonastalih držav. Komunikacije med jugoslovanskimi zgodovinarji so se (razen redkih osebnih vezi) pretrgale že prej. Vsaj od leta 1988 dalje je bila misel na organizacijo kakšnega pomembnejšega vsejugoslovanskega srečanja popolna utopija. Zveza zgodovinarjev Jugoslavije je po kongresu v Prištini (1987) tiho zamrla in je ni spremljala javna polemika tako kot razpad nekaterih drugih zveznih inštitucij (npr. Zveze književnikov Jugoslavije).

Čeprav je bilo spornih tem ogromno in so bile zelo raznolike, zajemale pa so tudi različna zgodovinska obdobja (vendar s poudarkom na novejši zgodovini), pa sta povsem jasno prepoznavni dve »ciljni« točki polemik.³ Prvo – vprašanje (socialistične) družbene ureditve – je bilo problematizirano skozi kritiko revolucije. Drugo – vprašanje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji – je bilo problematizirano skozi kritiko jugoslovanskega (kon)federalizma.

V začetni fazi konfliktov je postal »objekt« obravnave zlasti Josip Broz - Tito, ki je bil kot vodja revolucije in glavni kreator povojne jugoslovanske ureditve simbol obeh spornih točk. Rušenje Titovega mita je – predvsem zaradi osebne promocije – začel njegov uradni biograf Vladimir Dedijer, ki je v tretjem delu *Prispevkov za biografijo Josipa Broza - Tita* objavil mešanico dokumentov, spominov in tudi nepreverjenih zgodb, ki so zadevale Titovo zasebno življenje ter vprašanje

2 Celovitega pregleda nad vso jugoslovansko časopisno in drugo historiografsko produkcijo, ki gre v osemdesetih letih v stotine člankov, si zaradi razpada države in pomanjkljivih dokumentacij ni mogoče ustvariti. Za ilustracijo lahko povem, da sem pri pisanju članka o razpadu jugoslovanske historiografije upošteval približno 150 časopisnih in revijalnih člankov o tistih temah, ki so bile najbolj v ospredju polemik.

3 Med konkretnimi temami, ki so povzročale razhajanja, so npr. obstoj posameznih narodov (črnogorskega, makedonskega in muslimanskega); osvobodilni ali okupatorski značaj balkanskih vojn, t. i. bujanska konferenca konec leta 1943 (na kateri so se albanski delegati izrekli za priključitev Kosova in Metohije k Albaniji); nastanek Kraljevine SHS, vprašanje oborožene vstaje, državljanske vojne, ustanovitve federalne države; iz povojne zgodovine pa spor z Informbirojem, obračun z Djilasom, brionski plenum 1966 (obračun z Aleksandrom Rankovićem kot glavnim nosilcem jugoslovanskega centralizma), množična nacionalna in »liberalna« gibanja leta 1971 in še vrsta drugih tem.

revolucionarnih ukrepov in mednacionalnih odnosov. Temu je sledila še vrsta drugih knjig, ki so jih pisali razni ljudje iz Titovega kroga.⁴

Knjiga, ki je dejansko načela ideološko strukturo oblasti v Jugoslaviji, je bila nato večkrat ponatisnjeno delo beograjskih sociologov Vojislava Koštunice in Koste Čavoškega *Stranački pluralizam ili monizam*, v katerem sta avtorja opisala povojni prevzem oblasti s strani komunistične partije, pri čemer sta upoštevala zlasti srbsko videnje problema (Koštunica, Čavoški 1983).

Drugo vprašanje, to je problem ureditve mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, se je odprlo ob objavi knjige Veselina Djuretića *Zavezniki in jugoslovanska vojna drama* (Đuretić 1985). Đuretić je zagovarjal četništvo in ga skušal rehabilitirati. Ob svečani promociji Đuretićeve knjige v srbski Akademiji znanosti in umetnosti je bila prvič omenjena tudi zahteva po t. i. tretji Jugoslaviji, ki bi v resnici pomenila povrnitev na nekdanjo centralistično ureditev (Čepo 1986).

Nasprotujoče si pozicije nacionalnih historiografij so se sredi osemdesetih let izkristalizirale do konca. Leta 1985 so izšla tri historiografska dela, ki so vzbudila veliko pozornosti in so bila v različnih sredinah dočakana zelo različno, pač v znamenju gesla »kakršnokoli izjavo daste danes, bodisi o zgodovini, bodisi o čemerkoli, vnaprej veste, da bo vaša sodba v nekaterih sredinah dočakana z aplavzom, v drugih pa na nož« (Bilandžić 1985). Šlo je za knjige Dušana Bilandžića *Istorija SFRJ*, Janka Pleterskega *Nacije, Jugoslavija, revolucija* in Branka Petranovića ter Momčila Zečevića *Jugoslavija 1918–1984 (zbirka dokumentov)*. Bilandžić je bil obtožen, da Srbom pripisuje težnje po redefiniranju Jugoslavije, Petranović in Zečević, da sta z izborom in krajšavami dokumentov skušala prikazati srbski pogled na nastanek in razvoj Jugoslavije, Pleterski pa je bil kritiziran zaradi teze o »mnogonacionalni revoluciji« (vsak posamezen narod v Jugoslaviji je med vojno pod vodstvom delavskega razreda kot vodilne politične sile izbojeval temeljno politično bitko sam, na svoji način, s svojimi močmi in svojimi specifičnimi problemi). Knjige so sprožile historiografski spor med srbskimi zgodovinarji na eni ter hrvaškimi in slovenskimi na drugi strani. Historiografska jeza na Slovenijo je bila v Srbiji (poleg vsega drugega) velika tudi zato, ker so ga v Srbiji povezovali s slovensko podporo Albancem. V Sloveniji je v osemdesetih letih izšlo nekaj knjig o Kosovu in Albancih (prva z naslovom *Albanci* leta 1984), ki so bile za srbske zgodovinarje, še bolj pa za politike, sporne, vendar je ključen postajal hrvaško-srbski spor. Srbski in črnogorski zgodovinarji (npr. Velimir Terzić v večkrat ponatisnjeni knjigi *Slom kraljevine Jugoslavije*) so lansirali tezo, da je hrvaški narod leta 1941 izdal Jugoslavijo (tej tezi je javno nasprotoval hrvaški zgodovinar dr. Ljubo Boban). Na osnovi takih tez je del zgodovinarjev zahteval, da zgodovinopisje razišče in dokaže »obstojanje kontinuitete med nacionalističnimi in separatističnimi gibanji in organizacijami, ki so si prizadevale razbijati Jugoslavijo med svetovnimi vojnama in današnjimi nacionalizmi« (Dašić 1986).

V nekaterih drugih delih je bila postavljena teza o genocidnosti Hrvatov, ki da izvira še iz 16. in 17. stoletja, ne pa »samo« iz časov Paveličeve NDH. To je pomenilo stopnjevanje historiografske vojne med hrvaškimi in srbskimi zgodovinarji (vsak je pisal seveda v svojih revijah in časopisih) vse do začetka prave vojne in še čez.

4 Kritični zapisi o Titu so oblasti spodbudili, da so sprejele zakon o zaščiti imena in dela Josipa Broza - Tita, ustanovljen je bil tudi poseben odbor, ki naj bi se ukvarjal s tem, podobno pa je bilo tudi z zaščito drugih mrtvih revolucionarjev.

Politiki so konflikti v zvezi z zgodovino po eni strani ustrezali (in jih je – zlasti v medrepubliških sporih – spodbujala), po drugi strani so ji zrasli čez glavo, saj so načenjali njeno legitimnost, utemeljevano v revoluciji. Zato je skušala zgodovinarje – komuniste pripraviti do tega, da bi se poenotili in reagirali. Ker pa so bili marksistični zgodovinarji različnih nacionalnosti in kljub članstvu v ZKJ tudi različnih političnih in ideoloških prepričanj, ne nazadnje pa med sabo tudi sprti, je bil to dokaj jalov posel. Med sicer številnimi poskusi ideološkega discipliniranja zgodovinopisne (in sploh o preteklosti pišoče) srenje na raznih ravneh so bili v osemdesetih letih najbolj odmevni trije: Teden marksističnih razprav od 4. do 8. februarja 1983 v bosanskem obmorskem mestecu Neum, posvetovanje Historiografija, memoarsko-publicistička i feljtonistička produkcija u svetlu aktualnih idejnih kontroverzi, ki je bilo 7. in 8. oktobra 1983 v Zagrebu, in seja predsedstva CK ZKJ 17. decembra 1986 v Beogradu, ki se je je udeležilo okrog šestdeset zgodovinarjev iz vse Jugoslavije, namenjena pa je bila pripravam na sejo CK ZKJ o ideoloških vprašanjih. Navedeni zbori (vključno z drugimi na republiških in lokalnih ravneh) k umiritvi razmer v »novokomponiranem« zgodovinopisju niso kaj dosti prispevali, proti koncu osemdesetih let pa politika za morebitne nove poskuse discipliniranja ni več zmogla moči niti na simbolni ravni. Jugoslovanska »učiteljica življenja«, že sredi osemdesetih let označena za »posiljeno damo«, je po burnih letih večni pokoj dočkala brez nekrologov in svečanega pogreba. Spori med zgodovinarji so segli globoko tudi na osebno raven, stiki so se – razen redkih izjem – pretrgali za skoraj dve desetletji. Vsak je bil seveda prepričan, da ima prav in da ravna v skladu s poklicno etiko, ta pa je na prvo mesto postavljala nacionalni (nacionalistični) pogled.

Vzporedno z dogajanjem v stroki je v osemdesetih letih o zgodovinskih dogodkih nastalo na desetine literarnih del, gledaliških in filmskih stvaritev, spominskih zapisov, o katerih so potem razpravljali po časopisih, revijah in elektronskih medijih. Eno prvih med številnimi literarnimi deli, ki so zanetila polemike, je bila drama Jovana Radulovića *Golubnjača* (zanjo je avtor leta 1980 tudi dobil nagrado sedem sekretarjev Skoja). Prikazovala je odnose med Srbi in Hrvati v dalmatinski Zagori in je imela močno protihrvaško vsebino (avtor je v njej obravnaval ustaške zločine med vojno, zamolčal pa četniške, ki so se dogajali na istem območju). Jugoslovanska javnost se je ob drami, potem ko so jo leta 1982 postavili na oder in igrali v raznih gledališčih po Jugoslaviji, razdelila. Radulović pa je čez nekaj let (v začetku leta 1989) hrvaške oblasti obtožil, da so Srbom v Dalmaciji (in na Hrvaškem sploh) vzele identiteto, jezik, pisavo in celo zgodovino. Verjetno najodmevnejše literarno delo (vsaj v Srbiji) pa je bila knjiga Danka Popovića *Knjiga o Milutinu*, v kateri je avtor za srbske sovražnike razglasil ne samo Hrvate (kar je bila pogosta teza), pač pa tudi Slovence. Srbi naj bi osvobodili oboje, v zameno pa dobili Jugoslavijo, v kateri so nacionalno razbiti in ekonomsko izkoriščani (Popović 1985). Knjiga je bila razprodana v tednu dni, sledilo pa je še trinajst izdaj.

Besedilo z najširšimi implikacijami za jugoslovansko skupnost, ki je temeljilo na interpretaciji zgodovine, pa je nastalo sredi osemdesetih let s t. i. Memorandumom srbske akademije znanosti in umetnosti 1986 (več o Memorandumu in političnih implikacijah v Repe 2002). V Memorandumu so srbski akademiki med drugim zapisali, da proti Srbiji obstaja trajna hrvaško-slovenska koalicija, srbski narod pa edini nima svoje države, čeprav je največ žrtvoval v obeh svetovnih vojnah, saj je politično, etnično in kulturno razpršen po vseh republikah in pokrajinah, in da se morajo zato Srbi

poenotiti in povezati (vzpostaviti popolno nacionalno in kulturno integriteto srbskega naroda ne glede na to, v kateri pokrajini ali republiki živijo). Dejansko je Memorandum zahteval združitev vseh Srbov v eni državi, torej teritorialno združitev tedanje republike Srbije z deli ozemlja Hrvaške ter BiH. Osnova izrazoslovja srbskih intelektualcev so tudi sicer bile besede o ponižanju, negiranju, izkoriščanju, ranjenosti srbskega naroda in o njegovi nacionalni žalosti.

Z Memorandumom je bilo konec kakršnegakoli sodelovanja med jugoslovanskimi intelektualci, ki so se do tedaj kljub nacionalnim in nacionalističnim usmeritvam poskušali interesno povezati vsaj v boju proti oblastem. Solidarnost so izražali zlasti pri vprašanih svobode izražanja in se zavzemali za tiste, ki so bili obsojeni zaradi svojega pisanja ali javnega izražanja stališč (tako so se npr. slovenski intelektualci zavzemali celo za šovinističnega Šešlja). Nacionalna (nacionalistična) čustva pa so hitro začela prevladovati nad vprašanjem demokracije in intelektualne skupine iz posameznih republik oz. nacionalnih okolij, začele so se obračati druga proti drugi, pri čemer so večinoma imele tudi podporo republiških oblasti. Memorandum je bil v resnici le najbolj izrazit in najbolj agresiven akt procesa, ki se je v Srbiji, pa tudi v drugih sredinah, začel že prej. Obravnava zgodovinskih tem, bolje rečeno zgodovinskih travm, tako v zgodovinisju kot izven njega, je neposredno tlakovala pot v krvavo vojno, soodgovorni zanjo pa so bili poleg politike jugoslovanski intelektualci, umetniki in zlasti mediji.

So se nacionalne historiografije v državah, ki so nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije, iz tega kaj naučile? Je obravnava preteklosti postala drugačna? In ali so nastanek samostojne države, demokratizacija (večstrankarstvo), vstop Slovenije v EU, če ostanemo pri domačih razmerah, vplivali na odnos do preteklosti? Je ta drugačen, bolj kritičen, bolj poglobljen?

V razmerah, kakršne so slovenske, enako pa velja tudi za večino drugih narodov Jugovzhodne Evrope, tako tistih, ki so vstopile v EU, kot tistih, ki (še) niso, se zgodovinarjev pogled giblje v trikotniku med miti, ideologijo in revizijo.

Kar zadeva mite, se Slovenci ne ločujemo bistveno od drugih sorodnih narodov in tudi osamosvojitve tega ni spremenila. Prej bi lahko ocenili, da se je mitološkost okrepila, prišlo pa je do delne zamenjave mitov. Okrepil se je zlasti t. i. državotvorni mit o tisočletnem hrepenenju po lastni državi.

Ideologija je bila v različnih obdobjih različna, v zgodnejšem avstro-ogrska, nato kraljevo in socialistično jugoslovanska, danes je – v pomanjkanju evropske identitete – reducirana le na slovensko nacionalno, pogosto tudi nacionalistično. Po osamosvojitvi so bili zgodovinarji, ki niso pristajali na reduciran nacionalni (nacionalistični) diskurz, označevani kot »anacionalni«.

Na revizijo zgodovine je vplivalo in vpliva več stvari, ključne so tri: nova odkritja in spoznanja slovenskega in evropskega zgodovinisjsja; spremenjene razmere v Evropi in svetu ter s tem povezani poskusi drugačnega vrednotenja zgodovine in zgodovinskih simbolov; spremenjena ideološka in politična podoba Slovenije in njene posledice. Tu so mišljene zlasti desne vlade in njihovi poskusi revidirati zgodovino skozi medije, šolski sistem, proslave, poimenovanja ulic in objektov (več o tem Repe 2007; 2008; 2011). Tisto, kar najbolj vpliva na oblikovanje zgodovinske zavesti, pa je neke vrste polznanstvena revizija, ki pa že kar precej posega tudi v stroko, zlasti v tisti del, ki se posredno ali neposredno navezuje na vsakokratno aktualno oblast.

Kar zadeva zgodovinisjsje in širši odnos do preteklosti, EU ni prinesla odrešitve. Ker gre pri evropskem združevanju za skupnost političnih elit in ne za množična gibanja, ima EU težave z

identiteto, posledično pa tudi s simboli. Pravzaprav simboli in praznovanja najbolj kažejo na pomanjkanje etike v odnosu do preteklosti, pa tega ne politika in ne stroka ne problematizirata. Tako kot ni obstajala jugoslovanska, ne obstaja tudi evropska historiografija in je, podobno kot evropske nogometne reprezentance, najverjetneje nikoli tudi ne bo. Evropska historiografija je, podobno kot jugoslovanska, skupek nepovezanih nacionalnih historiografij, ki so si pogosto v popolnem nasprotju. To naj bi nadomestili nekateri skupni projekti s kompromisnimi pogledi ter razne mešane zgodovinske komisije. V slovenskem primeru naj bi razhajanja s sosednjima državama presegli mešani komisiji slovensko-italijanskih in slovensko-avstrijskih zgodovinarjev, a se je to zgodilo le deloma (Kacin - Wohinz, Troha 2001, Nečak, Repe 2004, Nečak, Jesih, Repe, Vodopivec 2004). Glede na obstoječe stanje je težko pričakovati, da bo prišlo do definicije nečesa, čemur bi lahko rekli evropska zgodovinska etika ali širše etika v odnosu do preteklosti. Prej nasprotno: EU skuša skozi razne resolucije, deklaracije, izjave in s spominskimi dnevi (v glavnem zadevajo totalitarizme in temeljijo na protikomunizmu) oblikovati nekakšen skupen, a zelo ideološki pogled na novejšo zgodovino (Repe 2012). Poplava resolucij o evropski zgodovini pa hkrati omogoča, da oblasti v posameznih državah nevšečne ignorirajo in se hkrati sklicujejo na tiste, ki gredo v njihov kontekst.

V EU nekatere države zgodovino – podobno kot je bilo v Jugoslaviji – kar krepko uporabljajo (zlorabljajo) za doseg svojih ciljev. To je še posebej v kriznih razmerah nevaren proces, ki v marsičem že spominja na trideseta leta 20. stoletja ali na Jugoslavijo v osemdesetih letih. Zanašati se, da bi osebna etika zgodovinarjev in njihovih združenj (tudi če bi bila definirana mnogo bolj jasno, kot je), še bolj pa politikov, lahko preprečila podobne procese, kot so se zgodili v obeh navedenih primerih, bi bilo naivno.

Viri in literatura

- ALTIMARI, Francesco idr., 1984: *Albanci*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BILANDŽIČ, Dušan, 1980: *Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije: glavni procesi*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Mladinska.
- BILANDŽIČ, Dušan, 1985: Predrasude povijesti. *Vjesnik*, 9. 11. 1985. 6.
- CAPOGRECO, Carlo Spartako, 2011: *Fašistična taborišča: internacije civilistov v fašistični Italiji (1940–1943)*. Prevedla Nevenka Troha. Ljubljana: ZAK.
- ČEPO, Zlatko, 1986: Opake besede gospoda akademika. *Danas*, 14. 10. 1986. 25–28.
- DAŠIČ, Mimir, 1986: Agonija učiteljice življenja (pogovor s prof. dr. Mimirjem Dašičem, predsednikom Zveze zgodovinarjev Jugoslavije). *Naši razgledi* 21. 11. 1986. 651 (prevod in ponatis iz revije *Duga*).
- ĐURETIĆ, Veselin, 1985: *Saveznici i jugoslovenska ratna drama*. Beograd: Narodna knjiga, Balkanološki institut SANU.
- KACIN - WOHINZ, Milica, TROHA, Nevenka, 2001: *Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956 = I raporti [!] italo-sloveni 1880–1956 = Slovene-Italian relations 1880–1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije = relazione della commissione storico-culturale italo-slovena = report of the Slovene-Italian historical and cultural commission*. Ljubljana: Nova revija.
- KLJAKIČ, Dragan, 1983: *Dosije Hebrang*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- KOŠTUNICA, Vojislav, ČAVOŠKI, Kosta, 1983: *Stranački pluralizam ili monizam društveni pokreti i politički sistem u Jugoslaviji 1944–1949*. Beograd: Centar za filozofiju i društvenu teoriju.
- KRAMBERGER, Anton (ur.), 1996: *Slovenska država, družba in javnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- MILHARČIČ HLADNIK, Ervin, CAPOGRECO, Carlo Spartako, 2013: Ti pozabiš nekaj, jaz pozabim nekaj in potem ni bilo nič, intervju. *Dnevnik* (priloga *Objektiv*), 6. 4. 2013. <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/ti-pozabis-nekaj-jaz-pozabim-nekaj-in-potem-ni-bilo-nic>.

Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- NEČAK, Dušan, REPE, Božo, 2004: O nastanku in namenu avstrijsko-slovenske komisije zgodovinarjev (2001–2004). Ljubljana: *Zgodovinski časopis* 58/3–4. 415–465.
- NEČAK, Dušan, JESIH, Boris, REPE, Božo, VODOPIVEC, Peter (ur.), 2004: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju* (Zbirka Historia 8). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- PETRANOVIĆ, Branko, ZEČEVIĆ, Momčilo, 1985: *Jugoslavija 1918–1984: zbirka dokumenata*. Beograd: Rad.
- PLETERSKI, Janko, 1985: *Nacije-Jugoslavija-revolucija*. Beograd: Izdavački centar »Komunist«.
- POPOVIĆ, Danko, 1985: *Knjiga o Milutinu*. Beograd: Književne novine.
- REPE, Božo, 1996: Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala: institucionalne povezave jugoslovanskih zgodovinarjev in skupni projekti. *Zgodovina za vse* 3/1. 69–78.
- REPE, Božo, 2002: *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- REPE, Božo, 2007: Mitske predstave pri Slovencih. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 121–132.
- REPE, Božo, 2008: Mitske predstave pri Slovencih. Mitja Ferenc (ur.): *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev.
- REPE, Božo, 2011: *Between myths and ideology: some views on Slovene contemporary historiography*. Ljubljana: Faculty of Arts.
- REPE, Božo, 2012: Revizija. *Mladina* 34, 24. 8. 2012. 21–23.
- Statut zveze zgodovinskih društev Slovenije: <http://www.ff.uni-lj.si/drustva/zzds/dokumenti.htm>.
- TERZIĆ, Velimir, 1982: *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*. Beograd: Narodna knjiga.